

שיר וניתוחו

בארץ בראש הר

מאת אברהם שלונסקי

וכך אָהָה פְּגִיעַ עַד הַקְּפוּר.
 וְהַדְּקָמוֹה
 הוֹדֵן עֲלֶיהָ קְקָפוֹן הַקָּשׁוּד.
 קוֹמְמִיּוֹת נוֹשָׂא הַבְּקָר בְּצִמּוֹת הָאוּר.
 וְעָרַב קָא.
 אֵל תְּקַסֵּן, אֵל תְּקַסֵּס לְגִשְׁת.

כִּי שָׁבוּ אֵל שֵׁשֶׁם סֶטֶן וְהַסְרֹן
 וְשָׁפִי יִרְטִינוּף עַל אֶסִּיף.
 הַקְּנִים סֶתַח: יִשׁוּר מַסֵּל אֶחְרוֹן
 שֶׁל עֶשֶׂר קִימָר סְתוֹף נֶסִּיף.

נְשִׁימֵי־הַעֵלֹ וּבּוֹשׁוּ, וְנִנְעֵר
 אֲבָק־סוֹסוֹת סָרְפֵן מִן הַסְּפָרְת.
 הַבֵּט הַרְסָק — קֶאֱנֵן קֶלֶאשׁ הַרִי:
 קֶאֱל גֶּלֶת כּוֹתֶרֶת. (כֹּל הַשִּׁירִים ב' 325)

זה הוא שירו של אדם העומד בצהרי ימיו. כערת הנעורים וראשית הבגרות עברו עליו והוא צופה אל מול הכפור. הבגרות הבשלה היא נושאו של השיר, ואכן, גם בעיצובו בשל הוא מאד. עם כל היותו ודו־פעמי בתמונתו, בצלילו, בריהמוס שלו — וקריאה בקורתית תגלה בו אחד משיאיו הליריים של שלונסקי — נוכל לראות בשיר זה את קוֹי אפיקן של כל היצירות הבגרות באמת.

יצירות נעורים הסרות שקט הן על פי הרוב. האמן הצעיר החש את העולם בתחושה־מראש, כדברי ניתה, נמצא בתוך זרם החיים ולא מעליו. תקופת הסער והפרץ אינה יודעת גיבוש אלא לעתים רחוקות. לעומתה עומדת הבגרות בבטחון ומנסה לעצב את המציאות. האמן היודע את כוחו האמיתי, מגיע בדרך זאת לחסכון באמצעים, וכושרו הטכני מתגלה דווקא בויתור־מרצון על הברקות: בתחום הליריקה הוא בא אל הדממה.

שלונסקי הגיע אל שירו „בארץ בראש הר” אחרי מאבק קשה עם העולם, אחרי העויות הבהו והיאוש, אחר השכרון החלוצי, כל אלה שרירים וקיימים גם בשיר שלו, זה שהותם הדממה טבוע עליו. אך בשפתו ההרשית, בדימויו הבהירים והשקופים באו לידי גיבוש.

מיד בתחילתו מגיע השיר לכפור. המלה הפותחת, „וכך” מצביעה כאילו על המשך אך אין זה המשכו של שיר אחר במחרוזת. זה טרם יודעים אנו את מלוא משמעותה ובכל זאת נשמעת השורה הראשונה כעין סכום: בסופה עומדת נקודה.

אדם מגיע אל הכפור שיש בו דממה, ויותר מזה: דממות ברביון — ספירה של דממה ואנו השים כבר בשורות הראשונות את סכום חייו הכואנים. אך לא בעולם של ריקנות הוא שוקע ולא בזכרונות שאין להם קיום בהווה:

והדממות

הוֹדֵן עֲלֶיהָ בְּקָפוֹן הָאֲשֵׁד.

האשד הגועש, המבהיק, המגלם את כח החיים, קפא אולם הוא ממלא את הדממות בקפאונג. והוֹדֵן הוא בגיבוש הזרם הזה. לא שתיקת חידלון, כי אם הנצחת התנועה במנוחה.

הזוכו של סמל בגרות זה אפשר למצוא אצל שלונסקי בשירו „מול היום האחר”

יֵשׁ יִלְרוֹת הַחֹזֶרֶת אֵלֵינוּ כַּפְּלָג

כַּחֲזִיוֵן הַשֶּׁרֵב יִלְהֵט דִּיזְקָנָה.

אך גם בראש הר אין חזיונות הנעורים נגזרים. על הבגרות המאוחרת נוגה אורם:

קוֹמְמִיּוֹת נוֹשָׂא הַבְּקָר רַעֲמוֹת הָאוּר.

זכרון הבוקר שולט על הכית כולו. הוא מבוטא בשורה הארוכה ביותר, בת שבע ההברות. על כן מודגש כל כך קיצורה של השורה „וערב בא”. יש במביעת עובדה זו השג נוח מרובת־היא.

האמנם בא כבר הערב? אולם המשורר יודע את עולם ואין הוא מתריע נגד דרכי הטבע. אין הוא אומר: אך ערב בא, ובכל זאת עליו להתעורר, להתגבר על היסוסיו:

אל תמאן, אל תהסס לגשת.
היסוסים אלה מוצאים את בטוים גם במבנהו הריתימי של הבית הראשון כולו.

שורותיו אינן שוות באורכן (הן בנות 5-2-5-2-7-5-2-5-2-5 הברות. שורתו המסכמת הורגת גם מקצב הימבים; ההדגשה חלה על ההברה הפותחת, ומוסיפה משקל לפנייה:
„אל תמאן, אל תהסס לגשת“.

הבית השני מביא עמו את השלווה, את פתרונה השלם של המונח האשד, את ההתגברות על הספקות. כבוא הנעורים בימים ובלהטם אל שלווה הזקנה שבים ההן וההרון אל השיש הצונן כאל מקור מוצבתם (ושבו אל שישם)... שישו של הפסל הסר ההנועה מטבעו טומן בחובו את החיים בעיצובם, וכן את קפאון האשד.

בשירו „על צמרות וגובה וכן“ (418) אומר שלונסקי:

...הסופה היא גיחה בעיתה משלוה...

...כאן — סופי הסופות...“

ובסופי הסופות, מול הכפור והשיש מיותר הוא העושר שנצבר, עושר החן וההרון: „הפנים“ „פתח“, אין זו כניעה כי אם השלמה; הריתמוס של הבית השני הוא נעימה בוטחת ושלווה-השורה המרכזית שבבית: „כי שבו אל שישם החן והחרון“ — שהיא גם נקודת הכובד בשיר כולו וכעין הגדרה עצמית שלו — מיוחדת גם במבנה. אחרי היסוסי השורה הקודמת שב מקצב הימבים לאפיקו ויותר מזה: הוא זורם בשני גלים גדולים, וביניהם נוצרת הפסקת נשימה.

כי שבו אל שישם / החן והחרון

למעשה אנחנו מדגישים, אפוא, רק ארבע הברות, במקום שש ההדגשות בשורה היסבית הרגילה. השורה מחולקת לשני חלקים סימטריים בקצב, אך גם בצליל, לא במקרה מופיעה האליטרציה במקום זה ורק כאן. צליל השייך השולט בחלק האחד של השורה עומד מול ההי"ת והגו"ן שזן נעימת חלקה האחר. שני חלקיה של שורה זאת שלווים ועומדים זה מול זה כשתי כפות המאזניים: זהו שווי המשקל של הויקנה אל מול הנעורים, ושל הויקנה הכוללת את הנעורים („ושבו אל שישם“..). וראיה זאת מקיפה את השיר כולו. גם באוצר מילותיו ובאופן הריזתו הוא נתון בעולם השלווה שלונסקי, אמן הלטון שיצר שלל ניבים וכיטויים והביא לשירה אפשרויות הריזה מבריקות ומפתיעות, נתכנס בשיר זה בדממה, שפתו הרישית, חרוזיו אינם מפתיעים, הצמדים צנוּר עים: כפור־אור, אסיך־כפיר, צמרת־כותרת; אין בכל השיר מלה מירכבת או מהודשת.

זוהי הרכנת ראשו של האמן הבורי, ותורו־מדעת של המגיע לפסגו:

הפנים פתח, ישור מפל אהרון

של עושר ביותר מתוך כפיר“.

נשאר אפוא, המהותי בלבד, והוא:

„הבט הרחק — כאורן בראש הר“...“

בנעורים, בחן ובחרון שלט היצר, מבטם היה קצר; לא ידעו לסכם את המציאות. אולם הבגרות מביטה הרחק, היא מקיפה את כל נוף החיים כאורן בראש הר. ריתמוס הבית השלישי חוזר אל השורה היסבית בת חמש ההברות. רק בסיום נעצרים אנו עוד פעם אחת: השורה האחרונה מחולקת לשניים, הגענו לראש ההר ואנו מביטים הרחק, אך לרגע משתהים אנו אל מול הכפור — באה ציורה, הפסקת נשימה — ורק אז משיגים אנו את כל מהותו של כפור זה, ומבטנו מופנה מעלה.

נשלם המעגל, פתיחת השיר מקבלת את מלוא כשעוּתה בסיומו:

וכך אתה מגיע עד הכפור...

...כאל גולת כותרת“.

דוד ארן ורן פנים